

SUTUOKTINIO IR REGISTRUOTO PARTNERIO LAISVO JUDĖJIMO TEISĖS EUROPOS SĄJUNGOJE

Eglė Kurelaitytė

Vilniaus universiteto Teisės fakultetas
Elektroninis paštas egle.kurelaityte@gmail.com

Pateikta 2021 m. kovo 15 d., parengta spaudai 2021 m. birželio 11 d.

DOI: 10.13165/JUR-21-28-1-09

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos Europos Sąjungos teisėje nustatytos sutuoktinių ir registruotų partnerių laisvo judėjimo teisės, įvertinant, kiek šios teisės gali priklausyti nuo valstybių narių, nacionalinės teisės. Išanalizavus bendruosius laisvo asmenų judėjimo ribojimo pagrindus, teigiama, kad šios teisės dėl vidaus rinkos įgyvendinimo ir vis didėjančios Europos Sąjungos pilietybės įtakos Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje traktuojamas plačiai, valstybės narės diskrecijos riboti laisvą asmenų judėjimą nacionaline teise nenaudai. Atitinkamai, įvertinus sutuoktinių laisvo judėjimo teisių ribojimo galimybę, nustatyta, kad dėl viešosios tvarkos išlygos galimo riboto naudojimo visi sutuoktiniai ES turi vienodas laisvo judėjimo teises, net ir nacionalinėje teisėje nesant jokių nuostatų dėl tos pačios lyties asmenų santuokų bei galiojant konstitucinėms nuostatoms dėl santuokos apsaugos. Įvertinus registruotų partnerių laisvo judėjimo teises, nustatyta, kad nors ES teisėje įtvirtintas dvejojo pobūdžio laisvo asmenų judėjimo teisinis režimas šiems subjektams, tačiau visais atvejais valstybė turi nedidelę diskreciją riboti šių asmenų laisvo judėjimo teises. Atitinkamai Lietuva turėtų leisti laisvą registruotų partnerių judėjimą Direktyvos 2004/38/EB 2 arba 3 straipsniu pagrindu.

Reikšminiai žodžiai: *laisvas asmenų judėjimas, sutuoktinis, registruotas partneris, ES, Direktyva 2004/38/EB.*

Įvadas

Šeimos teisė yra valstybių narių kompetencijos sritis, tačiau tokia situacija ne-reiškia, kad valstybės narės yra atleidžiamos nuo savo kompetencijos įgyvendinimo, atsižvelgiant į Europos Sąjungos (toliau – ES arba Sąjunga) tikslus. Vidaus rinkos kūrimas buvo pradėtas dar Europos Ekonominėje Bendrijoje, siekiant sukurti vidaus sienų neturinčią erdvę, kurioje užtikrinamas laisvas prekių, asmenų, paslaugų ir ka-pitalo judėjimas. Jau pradiniam laisvo asmenų judėjimo įgyvendinimo etape buvo suvokta, kad ši teisė nebus veiksminga, jei ja darbuotojai nebus leista pasinaudoti kartu su jo šeimos nariais, todėl laisvo asmenų judėjimo teisė buvo suteikta ne tik ekonomiškai aktyviam asmeniui, bet ir jo šeimos nariams, nepriklausomai nuo jų pi-lietybės. Vėliau ekonominių nuostatų įgyvendinimas lėmė ir teisės į šeimos gerbimo kaip bendrojo ES teisės principo pripažinimą Sąjungoje. Mastrichto sutartimi įvedus ES pilietybę, laisvo asmenų judėjimo teisė, laikantis ES teisėje nustatytų sąlygų, su-teikta visiems ES piliečiams, taip pat ir jų šeimos nariams.

Direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judė-ti ir gyventi valstybių narių teritorijoje (toliau – Direktyva 2004/38/EB)¹ detalizuoja laisvo judėjimo ir gyvenimo valstybių narių teritorijoje teisę ES piliečiui ir jo šeimos nariams: iki 3 mėn. netaikant jokių reikalavimų ar formalumų (išskyrus reikalavimą turėti tapatybės kortelę arba pasą) ir nuolatinio gyvenimo teisę (taikant tam tikrus reikalavimus, susijusius su ES piliečio ekonomine veikla, ekonomine arba šeimynine padėtimi)². Kitaip tariant, ES piliečio, patenkančio į Direktyvos 2004/38/EB taikymo sritį, šeimos nariai turi teisę laisvai judėti ir gyventi ES. Direktyva 2004/38/EB nu-stato šeimos narių, galinčių pasinaudoti šia teise, ratą, iš jų tokia teisė suteikiama su-tuoktiniui ir registruotam partneriui. Šios sąvokos gali būti nevienodai suprantamos, priklausomai nuo valstybėse narėse galiojančio šeimos teisinių santykių reguliavimo.

Santuokos institutas egzistuoja visose 28 ES valstybėse, 16 iš jų jis taikomas tiek skirtingos, tiek tos pačios lyties asmenims³. Visos valstybės, pripažįstančios santuoką,

1 „2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamen-tą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/344/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EEB“, OL L 158, 2004-04-30, 77–123.

2 Pastaba: toliau straipsnyje šios teisės kartu įvardijamos kaip teisė laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, nedarant skirtumo tarp šių teisių, nepaisant to, kad šis straipsnis reiškia keletą teisių, kurios skiriasi – vienu atveju taikomi papildomi reikalavimai, kitu atveju ne, tačiau šiame straipsnyje atlieka-mos analizės tikslais šie skirtumai nėra reikšmingi.

3 Tos pačios lyties asmenų santuokos – Belgijoje, Danijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Islandi-joje, Airijoje, Liuksemburge, Maltoje, Nyderlanduose, Portugalijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Austrijoje, Švedijoje, Portugalijoje. „Marriages“, Europos Komisija, žiūrėta 2021 m. kovo 10 d., https://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/marriage/index_en.htm.

pripažįsta ir kitoje šalyje sudarytą registruotą partnerystę. Šešios valstybės – Bulgarija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Rumunija, Slovakija – neturi partnerystės instituto⁴, todėl ES yra valstybių narių, kuriose registruoti partneriai ar tos pačios lyties sutuoktiniai, pasinaudoję teise laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje, galėtų susidurti su sunkumais, valstybių narių nacionalinėms teisinėms sistemoms nelaiikant jų šeimos nariais. Tarp šių valstybių yra ir Lietuva.

Straipsnio tikslas – atskleisti ES teisėje nustatytas sutuoktinių ir registruotų partnerių laisvo judėjimo teises, įvertinant, kiek šios teisės priklauso (arba gali priklausyti) nuo valstybių narių, įgyvendinančių ES teisę nacionalinėje teisėje.

Siekiant šio tikslo, straipsnyje *keliama šie uždaviniai*: 1) išanalizuoti laisvo judėjimo teises ES sutuoktiniams ir registruotiems partneriams, įvertinant šių teisių ribojimo teisinių pagrindų, nustatytų ES teisėje, taikymą; 2) įvertinti sutuoktinių laisvo judėjimo teisių ribojimo galimybę, kai valstybės narės (tokios kaip Lietuva) nacionalinėje teisėje nėra jokių nuostatų dėl tos pačios lyties asmenų santuokų pripažinimo ir galioja konstitucinės nuostatos dėl santuokos apsaugos; 3) išanalizuoti Direktyvos 2004/38/EB nuostatą dėl laisvo judėjimo teisių registruotiems partneriams suteikimo, pateikiant galimus šios nuostatos aiškinimo būdus, taip pat susiejant juos su Lietuvos teisiniu reguliavimu ir nustatant kiekvieno iš pasirinktų aiškinimo būdų įtaką registruotų partnerių laisvo judėjimo teisėms.

Teoriniu ir praktiniu požiūriu darbas *aktualus*, nes, pirma, teisės analizė ir valstybės diskrecijos ribos, nustatant sutuoktinio ir registruoto partnerio laisvo judėjimo turinį, susijusios su ES teisėje įtvirtintų subjektinių teisių taikymo *ratione personae* ribomis, antra, šių sąvokų turinys tiesiogiai susijęs su tinkamu valstybės įsipareigojimų ES vykdymu⁵.

Minėti klausimai išsamiai tiriami užsienio teisės mokslininkų J. M. Scherpe, K. Boele-Woelki, A. Tryfonidou, D. Kochenov darbuose. J. M. Scherpe⁶, K. Boele-Woelki⁷ nuodugniai analizuoja ES teisės ir žmogaus teisių įtaką šeimos santykių reguliavimui. ES piliečio teisės plačiai analizuotos D. Kochenov darbuose⁸, direktyvos

-
- 4 „Civil unions and registered partnerships“, Europos Komisija, žiūrėta 2021 m. kovo 10 d., https://europe.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_en.htm.
  - 5 D. Kriauciūnas pabrėžia, kad tinkamai įgyvendindama direktyvas „valstybė narė <...> turi pareigą laiku priimti direktyvas įgyvendinančius privalomojo pobūdžio teisės aktus, suderinti savo nacionalinę teisę su visais ES teisės reikalavimais, suteikiama teises ir pareigas suformuluodama konkrečiai, tiksliai ir aiškiai, taip pat užtikrinti, kad valstybės institucijos, be kitų, nacionaliniai teismai, veiksmingai ir tinkamai taikytų ES teisę praktikoje, o privatūs subjektai laikytųsi jos nustatytų reikalavimų“. Plačiau apie ES teisės įgyvendinimą: Deividas Kriauciūnas, „Europos Sąjungos teisės įgyvendinimas ir taikymas Lietuvoje“, *Politologija* 4, 48 (2007): 133–164.
  - 6 Jens M. Scherpe ir kt., *European Family Law Volume I: The Impact of Institutions and Organisations on European Family Law*, Vol. 1 (Edward Elgar Publishing, 2016).
  - 7 Katharina Boele-Woelki, „The Legal Recognition of Same-Sex Relationships within the European Union“, *Tulane Law Review* 82 (2007); Alina Tryfonidou, *Impact of Union Citizenship on the EU's Market Freedoms* (Bloomsbury Publishing, 2016).
  - 8 Peter Van Elswege ir Dmitry Kochenov, „On the Limits of Judicial Intervention: EU Citizenship and Family Reunification Rights“, *European Journal of Migration and Law* 13, 4 (2011); Dmitry Kochenov,

2004/38/EB taikymas – A. Tryfonidou⁹, C. Barnard¹⁰ ir kitų mokslininkų tyrimuose. Tos pačios lyties asmenų laisvo judėjimo teisės tiriamos L. Gyeney, V. Stehlik ir D. Kochenov naujuose darbuose¹¹, skirtuose naujausiam ESTT sprendimui šioje srityje – *Relu Adrian Coman*¹².

Lietuvoje taip pat tirti atskiri šios temos klausimai. S. Žaltauskaitė-Žalimienė¹³, E. Jarašiūnas¹⁴ tyrinėja pagrindinių teisių užtikrinimą ES. L. Vaigė¹⁵ nagrinėja tos pačios lyties asmenų diskriminavimo ir santuokų pripažinimo problemas, dalis jos jau tirtos problematikos straipsnyje aktualizuojama naujausios jurisprudencijos ir atitinkamai doktrinos kontekste. Tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių pripažinimas analizuojamas A. Limantės straipsnyje¹⁶. Kiti atskiri teisiniai šios problematikos aspektai, tirti Lietuvos teisės mokslininkų, minimi taip pat ir prie straipsnyje aptariamų klausimų.

Darbe *deskriptyviai analizuojama* partnerio ir sutuoktinio samprata ES teisėje. *Sisteminės ir loginės analizės* bei *syntezės metodai* pasitelkiami siekiant nustatyti tikrąjį teisinio reguliavimo turinį, vertinant teismų praktiką, siejant argumentus, apibendrinant ir formuluojant išvadas. Taip pat taikomas *analizės* metodas nagrinėjant mokslinę literatūrą ir teisės aktų turinį.

Tyrime daugiausia remtasi ES Teisingumo teismo (toliau – ESTT) formuojama teismų praktika, jau minėtų Lietuvos (S. Žalimienė, E. Jarašiūnas) ir užsienio teisės mokslininkų (J. M. Scherpe, A. Tryfonidou) pagrindiniais darbais tiriamuoju klausimu.

„*The Right to Have What Rights? EU Citizenship in Need of Clarification*“, *European Law Journal* 19, 4 (2013): 502–516.

- 9 Alina Tryfonidou, „EU Free Movement Law and the Legal Recognition of Same-Sex Relationships: The Case for Mutual Recognition“, *Columbia Journal of European Law* 21 (2014).
- 10 Catherine Barnard, *The Substantive Law of the EU* (Oxford University Press, 2019).
- 11 Laura Gyeney, „Same Sex Couples’ Right to Free Movement in Light of Member States’ National Identities: The Legal Analysis of the Coman Case“, *Iustum Aequum Salutare* 14 (2018): 149; Dimitry Kochenov ir Uladzislau Belavusau, „Same-Sex Spouses: More Free Movement, but What About Marriage? Coman: Case C-673/16, Coman et al. v. Inspectoratul General Pentru Imigrări, Judgement of the Court of Justice (Grand Chamber) of 5 June 2018, EU:C:2018:385“, *Common Market Law Review* 57, 1 (2020): 227–242; Václav Stehlik ir kt., „The CJEU Crossing the Rubicon on the Same-Sex Marriages? Commentary on Coman Case“, *International and Comparative Law Review* 18, 2 (2018): 85–99.
- 12 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2018 m. birželio 5 d. sprendimas byloje Relu Adrian Coman ir kt. v. Inspectoratul General pentru Imigrări ir Ministerul Afacerilor Interne C-673/16“, *ECLI:EU:C:2018:385*.
- 13 Skirgailė Žaltauskaitė-Žalimienė, „Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos turinio paieška“, *Teisė* 97 (2015): 57–72.
- 14 Egidijus Jarašiūnas, „Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija Teisingumo Teismo jurisprudencijoje“, *Jurisprudencija* 24, 1 (2017): 6–34.
- 15 Laima Vaigė, „Legal Recognition of Same-Sex Marriages in Lithuania and the Ordre Public Exception“, iš *Equality and Justice: Sexual Orientation and Gender Identity in the XXI Century*, red. A. Schuster (Forum, 2011), 271–286.
- 16 Agnė Limantė, „Stiprėjantis tos pačios lyties asmenų šeiminių santykių teisinis pripažinimas Europoje“, *Teisės problemos* 97, 1 (2019): 21–46.

1. Laisvo judėjimo teisės ir jų ribojimai ES teisėje

Laisvas asmenų judėjimas – ne tik kertinis vidaus rinkos tikslas, bet ir visų ES piliečių teisė¹⁷, kurią tiesiogiai įtvirtina steigiamosios sutartys¹⁸ ir įgyvendina Direktyva 2004/38/EB. ESTT praktikoje laisvas asmenų judėjimas traktuojamas pakankamai plačiai ir suteikia galimybę taikyti ES teisę net savo kilmės valstybės atžvilgiu. Pavyzdžiui, nesenoje *Relu Adrian Coman* byloje¹⁹ dėl situoktinių teisės laisvai judėti ESTT jau ne pirmą kartą konstatavo²⁰, kad Sąjungos pilietis, pasinaudojęs teise laisvai judėti ir apsigyventi kitoje nei savo kilmės valstybėje narėje, gali remtis jam, kaip Sąjungos piliečiui, priklausančiomis teisėmis, be kita ko, numatytomis Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) 21(1) str., taip pat savo kilmės valstybės narės atžvilgiu. Atitinkamai, ESTT yra ne kartą konstatavęs, kad laisvas darbuotojų judėjimas turi būti aiškinamas plačiai²¹, nors šio principo išimtyms turėtų būti aiškinamos siaurai²².

-
- 17 Žinoma, šios teisės apimtis ES teisėje vis dar priklauso nuo tam tikrų sąlygų, pavyzdžiui, ar ekonomiškai aktyvus ES pilietis naudojasi laisvo asmenų judėjimo teise.
  - 18 „Europos Sąjungos sutartis (toliau – ES sutartis) ir Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV)“; „Europos Sąjungos sutartis ir Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo“, Suvestinė redakcija. OL C 326, 2012-10-26.
  - 19 *Relu Adrian Coman* byloje R. A. Coman, turintis dvigubą pilietybę (Rumunijos ir JAV pilietis), ir R. C. Hamilton, trečiosios valstybės (JAV) pilietis, sudarė santuoką Belgijoje. Tuo metu R. A. Coman dirbo Belgijoje. 2012 m. kovo mėn. R. A. Coman nustojo dirbti, tačiau liko gyventi Briuselyje, kur gavo bedarbio pašalpą. 2012 m. gruodžio mėn. R. A. Coman ir R. C. Hamilton kreipėsi į Rumuniją, kad jiems būtų paaiškinta procedūra ir sąlygos, kaip R. C. Hamilton, trečiosios valstybės piliečiui ir R. A. Coman šeimos nariui, galėtų būti suteikta teisė teisėtai gyventi Rumunijoje ilgiau nei 3 mėnesius. Rumunijos nacionalinė institucija informavo, kad R. C. Hamilton turi teisę gyventi šalyje tik 3 mėnesius, kadangi tos pačios lyties asmenų santuoka draudžiama pagal Rumunijos Civilinį kodeksą, todėl teisė laikinai gyventi Rumunijoje R. C. Hamilton negali būti pratęsta remiantis šeimos susijungimo pagrindu. Žr., „*Relu Adrian Coman* ir kt. v. Inspectoratul General pentru Imigrări ir Ministerul Afacerilor Interne“, *supra note*, 12.
  - 20 Tokios praktikos ESTT laikėsi ir ankstesnėse bylose, pavyzdžiui, „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1991 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *The Queen prieš Immigration Appeal Tribunal C-292/89*“, ECLI:EU:C:1991:80; „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2014 m. kovo 12 d. sprendimas byloje *O, Minister voor Immigratie, Integratie en Asiel prieš Minister voor Immigratie, Integratie en Asiel C-456/12*“, ECLI:EU:C:2014:135; ir kt.
  - 21 Pavyzdžiui, „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1992 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *The Queen prieš Immigration Appeal Tribunal ir Surinder Singh, ex parte Secretary of State for Home Department C-370/90*“, ECLI:EU:C:1992:296; „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1997 m. vasario 20 d. sprendimas byloje *Europos Bendrijų Komisija prieš Belgijos Karalystę C-344/95*“, ECLI:EU:C:1997:81; ir kt.
  - 22 Pavyzdžiui, „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1974 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Yvonne van Duyn prieš Home Office 41/74*“, ECLI:EU:C:1974:133, para. 18; „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1975 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *Carmelo Angelo Bonsignore prieš Oberstadtdirektor der Stadt Köln 67/74*“, ECLI:EU:C:1975:34, para. 6; „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1986 m. birželio 3 d. sprendimas byloje *R. H. Kempf prieš Staatssecretaris van Justitie 139/85*“, ECLI:EU:C:1986:223, para. 13; „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2000 m. lapkričio 9 d. sprendimas byloje *The Queen prieš Secretary of State for the Home Department, ex parte Nana Yaa Kodu Yadom C-357/98*“, ECLI:EU:C:2000:604, para. 24; „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo

ESTT yra ne kartą atkreipęs dėmesį, kad ypač siaurai turėtų būti aiškinamos laisvo asmenų judėjimo išimtys, kai laisvu judėjimu naudojasi ES pilietis²³. Apskritai ES pilietybė turėtų būti pagrindinis statusas valstybių narių piliečiams²⁴ ES teisėje, nepaisant to, kad šio statuso tikslus turinys iki šiol neaiškus²⁵ ir tik palaipsniui atskleidžiamas ESTT praktikoje, tačiau apskritai šis institutas kai kurių ES teisės mokslininkų vertinamas kaip darantis įtaką teisei į šeimos gyvenimą ES²⁶ jau dabar. Šiuo institutu remtasi ir sprendžiant dėl tos pačios lyties sutuoktinio laisvo judėjimo teisių. *Relu Adrian Coman* bylos sprendime buvo nustatyta, kad valstybės narės, net ir neturėdamos savo teisinėje sistemoje tos pačios lyties asmenų santuokų, privalo pripažinti²⁷ tokias santuokas, sudarytas kitoje valstybėje narėje, tiek, kiek tokia pareiga kyla iš Direktyvos 2004/38/EB. Tokią būtinybę ESTT grindė ankstesnėje *O. ir B.* byloje nustatyta ES piliečio „veiksmingo naudojimosi teisėmis“ doktrina, kurioje teigiama, kad iš SESV 21 straipsnio 1 dalies kildinamų Sąjungos piliečio teisių veiksmingumas reikalauja, jog, grįžęs į savo pilietybės valstybę narę, šis pilietis galėtų tęsti šeimos gyvenimą, pradėtą minėtoje (kitoje – aut. pastaba) valstybėje narėje²⁸. Toks sprendimas toliau plėtoja socialinius ES pilietybės aspektus, su šiuo statusu siedamas vis daugiau teisių. Generalinis Advokatas Jacobs ankstesnės *Konstantinidis* bylos išvadoje pastebėjo, kad ESTT pamažu juda prie naujo principo, kuris reiškia, kad visų judančių ES piliečių žmogaus teisių apsauga tampa ES teisės klausimu²⁹. Nepaisant to, kad kai kurie autoriai³⁰ mano, jog žmogaus teisės, įvardytos Europos žmogaus teisių konvencijoje (toliau – EŽTK)³¹, yra akivaizdus kitas žingsnis, įtraukiant jas į ES piliečio teisinį statusą, ES pilietybė jau dabar svarbi sprendžiant dėl laisvo judėjimo teisių šeimoms suteikimo, o *Relu Adrian Coman* byla – dar viena šio reiškinio iliustracija.

2004 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje Georgios Orfanopoulos ir kt. (C-482/01) ir Raffaele Oliveri (C-493/01) prieš Land Baden-Württemberg sujungtos bylos C-482/01 ir C-493/01“, ECLI:EU:C:2004:262, para 64.

- 23 „Georgios Orfanopoulos ir kt. ir Raffaele Oliveri prieš Land Baden-Württemberg“, *supra note*, 22: para 65.
- 24 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2001 m. rugsėjo 20 d. sprendimas byloje Rudy Grzelczyk prieš Centre public d'aide sociale d'Ottignies-Louvain-la-Neuve C-184/99“, ECLI:EU:C:2001:458, para. 31; ir „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2004 m. kovo 23 d. sprendimas byloje Brian Francis Collins prieš Secretary of State for Work and Pensions C-138/02“, ECLI:EU:C:2004:172, para. 61.
- 25 Kochenov, *supra note*, 8.
- 26 Elsuwege ir Kochenov, *supra note*, 8.
- 27 ESTT naudoja pripažinimo (angl. *recognition*) sąvoką. Svarbu, kad, kaip matyti toliau, toks pripažinimas taikomas tik siauroje srityje – įgyvendinant laisvą asmenų judėjimą.
- 28 Taip pat „Relu Adrian Coman ir kt. v. Inspectoratul General pentru Imigrări ir Ministerul Afacerilor Interne“, *supra note*, 12: 24 punktas.
- 29 Kochenov, *supra note*, 8.
- 30 Alina Tryfonidou, „Family Reunification Rights of (Migrant) Union Citizens: Towards a More Liberal Approach“, *European Law Journal* 15, 5 (2009): 634–653.
- 31 „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“ *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.

Kaip minėta, laisvas asmenų judėjimas ES įgyvendinamas ESTT plačiai traktuojant laisvo asmenų judėjimo teisę ir ribojant išimčių taikymą. Svarbu ir tai, kad pagrindą riboti laisvo asmenų judėjimo teises gali nustatyti tik ES teisė. Atitinkamai, nustatant sutuoktinio sąvokos turinį, apibrėžiamos laisvo asmenų judėjimo teisės įgyvendinimo ribos, kadangi apibrėžiamos kategorijos asmenų, galinčių pasinaudoti laisvo asmenų judėjimo teisėmis, – šie asmenys taip pat gali turėti ir ES pilietybę. Iš šios sąvokos taikymo srities pašalinus atskiras kategorijas asmenų, šie asmenys negalės pasinaudoti laisvo asmenų judėjimo teisėmis (net ir turėdami ES pilietybę) ir todėl ši kiekvienam ES piliečiui Sutartyse nustatyta teisė bus apribota³², todėl svarbu kritiškai įvertinti tokio galimo ribojimo teisėtumą.

Darbuotojų laisvo judėjimo teisę įtvirtina SESV 45 str., ES piliečių SESV 20 ir 21 str. SESV 45(3) str. nustato, kad laisvo asmenų judėjimo teisė gali būti apribota tik viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ir visuomenės sveikatos sumetimais. SESV 20 ir 21 str. nustato, kad ES pilietis turi laikytis Sutartyse ir joms įgyvendinti priimtose nuostatose nustatytų apribojimų bei sąlygų. Nesiveliant į konceptualius debatus dėl šių teisių prigimties ir turinio³³, kad taip pat vieną ar keletą subjektinių teisių nustato minėti straipsniai, apsiribojant straipsnyje atliekamos analizės tikslais, svarbu atsižvelgti į tai, kad laisvas asmenų judėjimas gali būti ribojamas tik sutartyse nustatytais pagrindais, kurie yra viešoji tvarka, visuomenės saugumas ir visuomenės sveikata.

Pagrindas, kuris galėtų būti taikomas šiuo atveju, – viešoji tvarka (SESV 27(2) str.), kuri leidžia ginti fundamentalius visuomenės interesus (SESV 27 str.). Viešosios tvarkos išlyga galima vertinti ir kaip ES įsipareigojimo gerbti konstitucinę valstybių narių identitetą įgyvendinimo išraišką. Toks ES įsipareigojimas tiesiogiai įtvirtintas SESV 4(2) str., kuris nustato, kad Sąjunga gerbia valstybių narių lygybę prieš Sutartis ir nacionalinį jų savitumą, neatsiejamą nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą. Ji gerbia esmines valstybines jų funkcijas, taip pat valstybės teritorinio vientisumo, viešosios tvarkos ir nacionalinio saugumo užtikrinimą. Taigi viešoji tvarka – svarbus saugiklis valstybių narių nacionalinėms teisės sistemoms.

Šis saugiklis apibrėžiamas gana deklaratyviai ir pakankamai plačiai, tačiau visais atvejais įrodinėjimo pareiga tenka valstybei narei, siekiančiai pasinaudoti viešosios tvarkos išlyga³⁴. Valstybei, norinčiai taikyti viešosios tvarkos išlygą, neužtenka įrodyti abstrakčią ar hipotetinę grėsmę valstybės narės visuomenės interesui. ESTT reikalauja, kad būtų pateikti konkretūs įrodymai apie realią ir pakankamai didelę grėsmę ne bet

32 Pavyzdžiui, vėliau straipsnyje minimoje *Relu Adrian Coman* byloje ESTT konstatavo, kad valstybės narės valdžios institucijų atsisakymas, kalbant tik apie išvestinės teisės gyventi šalyje trečiosios šalies piliečiui suteikimą, pripažinti minėto piliečio kitoje valstybėje narėje gyvenant teisėtai sudarytą santuoką su tos pačios lyties Sąjungos piliečiu gali sudaryti kliūčių šiam Sąjungos piliečiui naudotis SESV 21(1) str. įtvirtinta teise laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje.

33 Pavyzdžiui, žr. Hester Kroeze, „The Substance of Rights: New Pieces of the Ruiz Zambrano Puzzle“, *European Law Review* 2 (2019): 238–256.

34 Konstatuota „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2007 m. rugsėjo 13 d. sprendimas byloje Europos Bendrijų Komisija prieš Italijos Respubliką C-260/04“, ECLI:EU:C:2007:508, para. 33.

kokiam, o pagrindiniam arba fundamentaliam visuomenės interesui³⁵. Tačiau net ir tokiu atveju taikomos priemonės turi atitikti ir proporcingumo principo reikalavimus (Direktyva 2004/38/EB 27(2) str.). Taip pat svarbu, kad išlygos taikymas turi būti suderinamas su pagrindinėmis teisėmis, kurios yra saugomos ES³⁶.

Viena pirmųjų bylų, kurioje suformuotos klasikinės nuostatos laikytis pagrindinių teisių, net ir siekiant nukrypti nuo ES teisės taikymo, buvo *Elliniki Radiophonia Tiléorassi* byla³⁷. Šioje byloje ESTT konstatavo, kad kai valstybė narė remiasi „<...> nustatytomis išlygomis, siekdama pateisinti laisvės teikti paslaugas ribojimą viešosios tvarkos, viešojo saugumo ar viešosios sveikatos pagrindais, taisyklės, tokie išlygos pagrindai taip pat turi būti suderinami su bendraisiais principais bendrijos teisėje, tiksliau pagrindinėmis teisėmis. Atitinkamai, siekiant įvertinti išlygos taikymo teisėtumą, svarbu atsižvelgti ir į pagrindinių teisių, saugomų ES turinį“ (žr. straipsnio 2.2. dalį).

Toliau straipsnyje įvertinama galimybė taikyti viešosios tvarkos išlygą nacionalinei teisei sistemai, saugant santuokas ir nereguliuojant tos pačios lyties asmenų santuokų, viešosios tvarkos išlygos esminių sąlygų, nustatytų ESTT – realios ir pakankamos grėsmės pagrindiniam ar fundamentaliam visuomenės interesui ir suderinamumo su pagrindinėmis teisėmis aspektais.

2. Sutuoktinio laisvo judėjimo teisės

2.1. Santuoka kaip fundamentalus visuomenės interesas

Konstitucijos 38 straipsnis nustato, kad santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu³⁸. Panašias nuostatas dar turi Lenkija³⁹, Vengrija⁴⁰, Bulgarija⁴¹, Rumunija⁴²,

35 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2007 m. rugsėjo 13 d. sprendimas byloje Europos Bendrijų Komisija prieš Italijos Respubliką C-260/04“, *supra note*, 34, para. 37.

36 ESTT į tai atkreipia dėmesį net keletoje bylų: „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1991 m. birželio 18 d. sprendimas byloje Elliniki Radiophonia Tiléorassi AE ir Panellinia Omospondia Syllogon Prossopikou prieš Dimotiki Etairia Pliroforissis ir Sotirios Kouvelas ir Nicolaos Avdellas ir kt. C-260/89“, ECLI:EU:C:1991:254; „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1997 m. birželio 26 d. sprendimas byloje Vereinigte Familienpress Zeitungverlags- und vertriebs GmbH prieš Heinrich Bauer Verlag C-368/95“, ECLI:EU:C:1997:325 ir kt.

37 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1991 m. birželio 18 d. sprendimas byloje Elliniki Radiophonia Tiléorassi AE ir Panellinia Omospondia Syllogon Prossopikou prieš Dimotiki Etairia Pliroforissis ir Sotirios Kouvelas ir Nicolaos Avdellas ir kt. C-260/89“, ECLI:EU:C:1991:254.

38 „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

39 Lenkijos Konstitucijos 18 straipsnis, žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 29 d. <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.

40 Vengrijos Konstitucijos straipsnis L, žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 29 d. <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.

41 Bulgarijos Konstitucijos 46 straipsnis, žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 29 d. http://www.servat.unibe.ch/icl/bu00000_.html.

42 Rumunijos Konstitucijos 48 straipsnis, žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 29 d. http://www.cdep.ro/pls/dic/site2015.page?den=act2_2&par1=2#t2c2s0sba48.

Kroatija⁴³, Slovakija⁴⁴. Atitinkamai šios valstybės leidžia sudaryti santuoką tik skirtingos lyties asmenims. Kaip minėta, toks reguliavimas gali daryti įtaką laisvo asmenų judėjimo įgyvendinimui, ypač atsižvelgiant į tai, kad nemaža dalis Europos valstybių leidžia tos pačios lyties asmenų santuokas.

Direktyvos 2004/38/EB 2 str. nustato, kad ES piliečio šeimos nariu laikomas sutuoktinis, šioje direktyvoje nėra nuostatų, reguliuojančių sutuoktinių lytį. *Blaise Baheten Metock* byloje⁴⁵, ESTT, neatsižvelgdamas į galimus skirtumus tarp valstybių narių teisinių sistemų, jau anksčiau yra konstatavęs, kad sąvoka „sutuoktinis“ apibrėžia asmenį, sudariusį santuoką su kitu asmeniu, taip pat tai, kad santuoka nepriklauso nuo sudarymo vietos – nei Direktyvos 2004/38/EB 3(1), nei kitoje jos nuostatoje nėra įtvirtinta reikalavimų dėl Sąjungos piliečio ir trečiosios valstybės piliečio santuokos sudarymo vietos. Tačiau iki *Relu Adrian Coman* bylos nebuvo aišku, ar tokia nuostata taikoma ir tos pačios lyties santuokoms.

Apskritai akcentuotina, kad šeimos teisė nėra ES teisės kompetencijos sritis⁴⁶, tačiau ES, įgyvendindama vidaus rinką, jau yra palietusi ir jos reguliavimo sričiai neprikirtas reguliavimo sritis, tokias kaip civiliniai statusai, ir net įpareigojusi valstybes nares įgyvendinti savo kompetenciją atsižvelgiant būtent į ES reguliavimą. Pavyzdžiui,

-
- 43 2013 m. reikalaujant visuomeniniam judėjimui, įvyko pirmasis tokio pobūdžio referendumas Europoje, dėl kurio priimtos konstitucinės pataisos, apibrėžiančios santuoką išskirtinai kaip vyro ir moters sąjungą. Plačiau žr. Josip Glaurdić ir Vuk Vuković, „Proxy Politics, Economic Protest, or Traditionalist Backlash: Croatia’s Referendum on the Constitutional Definition of Marriage“, *Europe-Asia Studies* 68, 5 (2016): 803–825.
- 44 Slovakijoje konstitucinės pataisos, reikalaujant visuomeniniam judėjimui, priimtos 2014 metais. Plačiau žr. Marek Rybar ir Anna Sovcikova, „The 2015 Referendum in Slovakia“, *East European Quarterly* 44, 1–2 (2016): 79–88.
- 45 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2008 m. liepos 25 d. sprendimas byloje *Blaise Baheten Metock* prieš Minister for Justice, Equality and Law Reform, C-127/08“, ECLI:EU:C:2008:449.
- 46 ES veikia pagal kompetencijos suteikimo principą, nustatytą SESV 4-5 str. I. Jarukaitis teigia, kad šis principas reiškia, jog kitaip nei valstybės, kuri pati apibrėžia savo materialiosios / teisėkūros kompetencijos ribas, ES materialiosios kompetencijos ribas steigiamųjų sutarčių pagrindu nustato pačios ES valstybės bendru sutarimu; žr. Irmantas Jarukaitis, „Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai“, *Justitia* 54 (2011). Kitaip tariant, klausimai, kurie nepriskiriami ES kompetencijai, lieka valstybių narių kompetencijos sritimi. SESV 3 str. nustato išimtinės kompetencijos sritis, SESV 4 str. pasidalijamosios kompetencijos sritis, tačiau nė vienai iš šių sričių materialinė šeimos teisė nėra priskiriama. Atkreiptinas dėmesys, kad, pagal SESV 4(2) str. j punktą, pasidalijamai Sąjungos ir valstybių narių kompetencijos sričiai priskiriama laisvės, saugumo ir teisingumo erdvė. Pagal SESV 81 str., Sąjunga tarpvalstybinio pobūdžio bylose plėtoja teisminį bendradarbiavimą, kuris grindžiamas teisminių ir neteisminių sprendimų tarpusavio pripažinimo principu. Šis bendradarbiavimas gali apimti valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų suderinimo priemonių patvirtinimą. Atitinkamai, ES turi teisinį pagrindą imtis veiksmų, susijusių su procesiniais šeimos teisės aspektais, taip pat veiksmų, susijusių su SESV 21(1) str. nuostata, kad kiekvienas Sąjungos pilietis turi teisę laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje, laikydamasis Sutartyse ir joms įgyvendinti priimtose nuostatose nustatytų apribojimų bei sąlygų įgyvendinimo (pasidalijamoji valstybių narių ir ES kompetencija). Kitaip tariant, ES, įgyvendindama kompetenciją kitose srityse (SESV 4(2), SESV 81, SESV 21(1) str. pagrindu), paliečia ir nacionalinę materialinę šeimos teisę.

Carlos Garcia Avello byloje⁴⁷ ESTT konstatavo, kad, nors pagal galiojančią Bendrijos teisę asmens pavardę reguliuojančios normos patenka į valstybių narių kompetenciją, vis dėlto, vykdydamos šią kompetenciją, jos turi laikytis Bendrijos teisės ir būtent Sutarties nuostatų dėl kiekvienam Sąjungos piliečiui pripažintos laisvės judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje. Analogiška nuostata ESTT rėmėsi *Relu Adrian Coman* byloje teigdamas, kad valstybės narės gali laisvai leisti arba neleisti tos pačios lyties asmenų santuokas. Tačiau, anot ESTT, tokią kompetenciją riboja ES teisė – vis dėlto iš suformuotos jurisprudencijos matyti, kad valstybės narės, įgyvendindamos šią kompetenciją, privalo laikytis Sąjungos teisės, būtent Sutarties nuostatų dėl visiems Sąjungos piliečiams pripažintos laisvės judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje. Teismas atskirai pabrėžė, kad kitoje valstybėje sudarytų santuokų pripažinimas neapima pareigos minėti valstybei narei savo nacionalinės teisės aktuose numatyti tos pačios lyties asmenų santuokos instituto. Ji apima tik tokių santuokų, teisėtai sudarytų kitoje valstybėje narėje, pripažinimą, ir tik kalbant apie šių asmenų teisių, kylančių iš Sąjungos teisės, įgyvendinimą. Taigi toks pripažinimas, kadangi įgyvendinamas ribota apimtimi – tiek, kiek tokio pripažinimo reikalauja Sąjungos teisės (laisvo asmenų judėjimo nuostatų), nepažeidžia valstybių narių kompetencijos, nors ir labai formaliai galimas kritikuoti dėl ES teisės įsiterpimo į materialinės šeimos teisės sferą.

ES gerbia konstitucinį valstybių narių identitetą. Toks ES įsipareigojimas tiesiogiai įtvirtintas SESV 4(2). Šiuo straipsniu ESTT rėmėsi tris kartus. *Sayn-Wittgenstein* byloje⁴⁸ buvo priimtas vienas pirmųjų sprendimų, kuriame valstybei narei buvo leista riboti piliečio laisvo asmenų judėjimo teises SESV 4(2) str. pagrindu. Byloje kilo klausimas dėl Austrijos pilietės, gyvenančios Vokietijoje, ES piliečio teisės ribojimo, Austrijos institucijoms ribojant jos aristokratiško titulo naudojimą. Austrijos teisėje buvo nustatytas konstitucinis aristokratiškų titulų draudimas, tokį draudimą grindžiant asmenų lygiateisiškumu. Generalinis advokatas savo išvadoje teigė, kad pagrindinės teisės laisvai judėti ribojimas galimas, jei jis grindžiamas fundamentaliais valstybės narės konstituciniais principais⁴⁹. ESTT tai pat leido tokį ribojimą, įvertindamas, kiek jis būtinas interesų, kuriuos siekiama užtikrinti, apsaugai ir proporcingas teisėtai siekiamam tikslui, bei papildomai argumentuodamas nacionalinio identiteto reikšme: „Sąjunga gerbia savo valstybių narių nacionalinį savitumą, kurio dalis yra respublikinė valstybės valdymo forma“. L. F. M. Besselink pastebi, kad nacionalinis identitetas nėra dažnas ESTT praktikoje, todėl kad tai reikštų išorinių teisės šaltinių pripažinimą, kurių ES teisė nekontroliuoja, o tai galėtų reikšti ir potencialią grėsmę

47 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2003 m. spalio 2 d. sprendimas byloje *Carlos Garcia Avello v Belgijos valstybė* C-148/02“, ECLI:EU:C:2003:539.

48 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2010 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje *Ilonka Sayn-Wittgenstein*, C-208/09“, ECLI:EU:C:2010:608.

49 „Generalinės Advokatės Eleanor Sharpston išvada, pateikta 2010 m. spalio 14 d.(1) byloje *C-208/09 Ilonka Sayn-Wittgenstein*“, ECLI:EU:C:2010:608, para. 65.

Europinei integracijai⁵⁰. Apskritai, tokia atsargi ESTT pozicija nacionalinių šaltinių atžvilgiu išsakoma akcentuojant, kad, remiantis Sąjungos teisės viršenybės principu, negali būti, kad nacionalinės teisės normos, net konstitucinio pobūdžio, pažeistų Sąjungos teisės vienodą taikymą ir veiksmingumą⁵¹.

Kita byla, kurioje ESTT sprendė nacionalinio identiteto klausimą ES teisėje, buvo *Malgožata Runevič-Vardyn*⁵². Joje ESTT sprendė dėl Lietuvos institucijų atsisakymo civilinės būklės įrašuose pareiškėjo pavardę rašyti lenkų kalbos rašmenimis. ESTT valstybinės kalbos apsaugą pripažino Lietuvos nacionalinio identiteto dalimi, teigdamas, kad valstybė narė turi teisę rūpintis valstybinės kalbos apsauga, siekdama išsaugoti tautinę vienybę ir socialinę sanglaudą, bei atsižvelgdamas į tai, kad „lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė, kuri saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą“. Kitaip tariant, teismas valstybinės kalbos apsaugą pripažino teisėtu interesu ir tokią ES teisės ribojimą leido.

Kitokia situacija susiklostė *Relu Adrian Coman* byloje, kurioje ESTT susiaurino valstybės diskreciją šeimos teisėje abipusio santuokų pripažinimo principo naudai ir, atmesdamas Rumunijos konstitucinio identiteto argumentus, teigė, kad tokia pareiga pripažinti, kalbant tik apie trečiosios šalies piliečio išvestinę teisę gyventi šalyje, nepažeidžia atitinkamos valstybės narės nacionalinio savitumo ir nekelti grėsmės viešajai tvarkai, taigi, pabrėžiant, kad toks pripažinimas įgyvendinimas ribota apimtimi. Šiuo požiūriu visiškai pritartina Generaliniam Advokatui N. Jääskinen, kuris savo išvadoje *Römer* byloje⁵³ teigė, kad tikslas, kuriuo siekiama apsaugoti santuoką ar šeimą, negali pateisinti diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos. Sudėtinga įsivaizduoti, kokį priežastinį ryšį gali turėti tokia diskriminacijos kaip priemonės forma ir santuokos apsauga, kaip iš to išplaukianti pozityvi pasekmė. Kitaip tariant, konstitucine tradicija negalima pateisinti diskriminacijos, asmenims įgyvendinant ES nustatytas teises – laisvą asmenų judėjimą ir teisę į šeimos gyvenimą.

Apibendrinant teigtina, kad ES teisėje rėmimasis pagrindiniu visuomenės interesu leidžiamas labai ribotai. Tai atspindi nedaug bylų, kuriose valstybei narei buvo leista juo remtis, o tam, kad būtų leista juo pasiremti, reikia išskirtinių aplinkybių – pavojaus konstituciniam lygiateisiškumo principui ar kalbos kaip konstitucinės

50 Leonard FM Besselink, „Case C-208/09, Ilonka Sayn-Wittgenstein v. Landeshauptmann von Wien, Judgment of the Court (Second Chamber) of 22 December 2010“, *Common Market Law Review* 49, 2 (2012): 671–693.

51 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1970 m. gruodžio 17 d. sprendimas byloje Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel C-11/70“, ECLI:EU:C:1970:114.

52 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje Malgožata Runevič-Vardyn and Łukasz Paweł Wardyn v. Vilniaus miesto savivaldybės administracija C-391/09“, ECLI:EU:C:2011:291.

53 „Generalinio Advokato Niilo Jääskinen išvada, pateikta 2010 m. liepos 15 d. byloje Jürgen Römer prieš Freie und Hansestadt Hamburg C-147/08“, ECLI:EU:C:2010:425.

vertybės statusui. Visuomenės interesu neleidžiama remtis byloje, susijusiose su sutuoktinio teisiniu statusu ir laisvo asmenų judėjimo įgyvendinimu net ir ES neturint kompetencijos teisės aktų leidybai materialinės šeimos teisės srityje bei galiojant konstituciniam tos pačios lyties asmenų santuokų ribojimui. Laisvo judėjimo teisių nepripažinimas tos pačios lyties sutuoktiniams lemtų laisvo asmenų judėjimo teisių ES piliečiams ribojimą.

2.2. Pagrindinių teisių vaidmuo

Su fundamentalaus visuomenės intereso gynimu glaudžiai siejasi ir pagrindinės teisės. *Relu Adrian Coman* byloje ESTT atkreipė dėmesį, kad rėmimasis konstituciniu identitetu arba viešosios tvarkos išlyga taip pat turi būti suderinami su pagrindinėmis teisėmis⁵⁴. Pagrindinės teisės ES teisėje, iš pradžių turėjusios bendrųjų principų statusą⁵⁵, vėliau buvo susistemintos ir sudėtos į ES pagrindinių teisių chartiją (toliau – Chartija)⁵⁶, kuri nuo Lisabonos sutarties turi tokią pačią teisinę galią kaip Sutartys (ES sutarties 6 str.). Pagrindinės teisės nustatytos Chartijoje ir ES teisėje, ES saugomos nepriklausomai nuo to, ar valstybių narių konstitucinė teisė pripažįsta šias teises, kadangi Chartija ES teisėje atlieka žmogaus teisių katalogo vaidmenį.

SESV 19 str. ir Chartijos 21 str. draudžia diskriminaciją lyties ir seksualinės orientacijos pagrindu ES ir valstybėms narėms įgyvendinant ES teisę⁵⁷. Atitinkamai įgyvendinant Direktyvą 2004/38/EB, atsižvelgtina į preambulės 31 punktą, kuris nustato, kad „laikydamosi Chartijoje nustatyto diskriminacijos draudimo principo, valstybės narės turėtų įgyvendinti šią direktyvą, neskirdamos naudos gavėjų pagal šią direktyvą pagal lytį, <...> ar seksualinę orientaciją“. Draudimas galioja aiškinant ir taikant visas Direktyvoje 2004/38/EB įtvirtintas sąvokas.

Chartija šiuo atveju svarbi ne tik dėl diskriminacijos draudimo. Chartijos 33(1) str. nustato, kad šeimai užtikrinama teisinė, ekonominė ir socialinė apsauga. Šis straipsnis įtvirtina pirmąją tiesioginę nuorodą į ES teisės vaidmenį šeimai. Į tai atkreipia dėmesį ir C. McGlynn, teigdama, kad tik nuo Chartijos priėmimo atsirado dėmesys šeimai kaip vienetui, kuri turėtų būti saugoma savaime, vietoj išnaudojimo kitiems tikslams⁵⁸. Tikslios šios nuostatos taikymo ribos nėra akivaizdžios iki šiol,

54 Tai ESTT konstatavo ne kartą, pavyzdžiui *Relu Adrian Coman* byloje (para. 47) teigiama, kad reikia pridurti, jog nacionalinė priemonė, kuri gali riboti asmenų judėjimo laisvę, gali būti pateisinama tik jei ši priemonė nepažeidžia Chartijoje, kurios laikymąsi užtikrina ESTT, įtvirtintų pagrindinių teisių; taip pat *Rendón Marin* bylos 66 punktas.

55 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1969 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje Erich Stauder prieš Stadt Ulm-Sozialamt C-29/69“, ECLI:EU:C:1969:57.

56 „Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija“, OJ C 326, 2012-10-26, 391–407.

57 Jens M. Scherpe ir kt., *The Future of Registered Partnerships: Family Recognition beyond Marriage?* (Cambridge: Intersentia, 2011), 500.

58 Claire M. S. McGlynn, „Families and the European Charter of Fundamental Rights: Progressive Change or Entrenching the Status Quo?“ *European Law Review* 26, 6 (2001): 582–598.

visų pirma, dėl to, kad net ir tokios apsaugos taikymą šeimai reikia sieti su Chartijos taikymo sritimi⁵⁹, kuri šios direktyvos kontekste būtų laisvo asmenų judėjimo įgyvendinimas⁶⁰. Antra, šios nuostatos turinys, kaip ir tikslų Chartijos taikymo srities ribų klausimas, tik palaiapsniui, kaip teigia K. Lenaerts, „akmuo po akmenis“⁶¹, atskleidžiamas ESTT⁶² praktikoje. Tačiau šeimos apsauga yra ir ES teisės klausimas jau dabar, todėl atitinkamai į šeimos interesus turi būti atsižvelgiama ir valstybėms narėms įgyvendinant ES teisę, taip pat ir į Direktyvoje 2004/38/EB nustatytas sutuoktinių bei registruotų partnerių laisvo judėjimo teises.

Svarbu ir tai, kad Lietuvos Konstitucinė doktrina visiškai atitinka ES formuojamą aukštą pagrindinių teisių apsaugos standartą, Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui konstatavus, kad „nors siekis saugoti konstitucinę santuokos, kaip sudaromos laisvu vyro ir moters sutarimu, sampratą ir šios sampratos pagrindu istoriškai susiklosčiusį šeimos modelį gali būti laikomas konstituciškai svarbiu, pagal Konstituciją juo negali būti pateisinamas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį vien lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos pagrindu būtų neleidžiama užsieniečiui atvykti į Lietuvą ir joje gyventi kartu su kitu jo šeimos nariu – Lietuvos Respublikos piliečiu ar teisėtai gyvenančiu Lietuvoje užsieniečiu, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė“⁶³.

Apibendrintina, kad ES pastebima didėjanti pagrindinių teisių ir žmogaus teisių įtaka⁶⁴, kuri kartais siejama ir su piliečio teisių įtakos stiprėjimu ES⁶⁵, ES teisei ne

59 Chartijos 51(1) nustatyta, kad Chartijos nuostatos skirtos institucijoms, įstaigoms ir organizacijoms, tinkamai atsižvelgiant į subsidiarumo principą, taip pat valstybėms narėms tais atvejais, kai šios *įgyvendina ES teisę*. Plačiau: Žaltauskaitė-Žalimienė, *supra note*, 13.

60 Apskritai, laisvo asmenų judėjimo arba ES teisės ribų klausimas sudėtingas ypač dėl to, kad dėl ESTT dinamiškos jurisprudencijos jis nuolat kinta, todėl vertas atskiros išsamios analizės. Šiame straipsnyje ši problemų grupė dėl ribotos straipsnio apimties netiriama, tačiau atkreiptinas dėmesys į šių autorių tiriamuosius darbus, žr. Barnard, *supra note*, 10: 203–324; Paul Craig ir Grainne De Búrca G., *EU Law: Text, Cases, and Materials* (Oxford University Press, 2011), 744–794; Elsuwege ir Kochenov, *supra note*, 8; Eleonora Spaventa, *The Outer Limit of the Treaty Free Movement Provisions: Some Reflections on the Significance of Keck, Remoteness and Deliège* (Hart Publishing, 2008).

61 Koen Lenaerts, „EU Citizenship and the European Court of Justice’s ‘stone-by-stone’ approach“, *International Comparative Jurisprudence* 1, 1 (2015): 1–10.

62 Plačiau apie ESTT vaidmenį aiškinant ir plėtojant Chartijoje įtvirtintus pagrindinių teisių apsaugos standartus žr. Jarašiūnas, *supra note*, 14.

63 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas byloje Nr. KT3-N1/2019“ para. 35.2.

64 Svarbu, kad žmogaus teisių įtaka kol kas nėra „tiesioginė“. ES kol kas neįgyvendinus prisijungimo prie EŽTK, EŽTK numatytos teisės turi Europos Sąjungos teisės bendrųjų principų statusą. Tai nustatyta keletose bylą: „Erich Stauder prieš Stadt Ulm-Sozialamt“, *supra note*, 55; „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1970 m. gruodžio 17 d. sprendimas byloje Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel C-11/70“, ECLI:EU:C:1970:114; „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1974 m. gegužės 14 d. sprendimas byloje J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung v Europos Bendrijų Komisija C-4/73“, ECLI:EU:C:1974:51; ir kt.

65 Tryfonidou, *supra note*, 30.

tik draudžiant diskriminaciją, bet ir saugant šeimą kaip subjektą. Tokia įtaka laisvo judėjimo teisių įgyvendinimą plečia, atitinkamai siaurindama valstybės diskreciją riboti šias teises. Svarbu, kad dėl šios įtakos vien konstitucinės nuostatos, saugančios santuoką, buvimas nebūtų pakankamas pagrindas atskirais atvejais riboti laisvą atskirų kategorijų asmenų judėjimą, ypač kai toks ribojimas nesuderinamas su ES teisėje pripažįstamu diskriminacijos draudimu ir pagrindinių (taip pat ir šeimos) teisių apsauga ES.

3. Registruoto partnerio laisvo judėjimo teisės

3.1. Nuostatos dėl registruotos partnerystės pripažinimo turinys

Skirtingai nei santuokų atveju, Direktyva 2004/38/EB neįtvirtina registruotų partnerystės abipusio pripažinimo principo, todėl galima teigti, kad registruotiems partneriams suteikiamos kitokios laisvo judėjimo teisės ES.

Direktyvoje 2004/38/EB nurodoma, kad šeimos nariu laikomas partneris, jei priimančioji valstybė narė traktuoja registruotą partnerystę kaip lygiavertę santuokai (Direktyvos 2004/38/EB 2(2) b punktas) ir laikantis atitinkamuose priimančiosios valstybės narės teisės aktuose nustatytų reikalavimų. Kitaip tariant, palyginti su reguliavimu, taikomu sutuoktiniams, registruotos partnerystės pripažinimas priklauso nuo priimančiosios valstybės narės teisės. Toks reguliavimas dažnai kritikuojamas kaip nesuteikiantis konkrečios subjektinės teisės⁶⁶ ir išlaikantis asmens statuso neapibrėžtumą. Neapibrėžtumą mažina ir jau minėti SESV 19 ir Chartijos 21 straipsniai, draudžiantys diskriminaciją lyties ir seksualinės orientacijos pagrindu, ES ir valstybėms narėms įgyvendinant ES teisę⁶⁷, tačiau sąsajos su priimančiosios valstybės teise arba traktavimo lygiavertę aiškinimo klausimas išlieka aktualus, ypač valstybėse narėse, neturinčiose registruotų partnerystės instituto.

R. Lamont teigia, kad ši nuostata reikalauja konkrečios nuostatos dėl registruotų partnerystės pripažinimo nacionalinėje teisėje⁶⁸. *Relu Adrian Coman* byloje ESTT užsiminė apie registruotų partnerystės sąsają su nacionaline teise, tačiau ESTT nedetalizavo, kokios sąlygos turi būti nustatytos valstybės narės teisėje⁶⁹ – tuo atveju, kai

66 Tryfonidou, *supra note*, 30.

67 Scherpe, *supra note*, 58: 500.

68 *Ibid.*, 507.

69 Lietuvoje 2017 m. pildant Lygių galimybių įstatymą („Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (galiojanti suvestinė redakcija)“, TAR, Nr. 1031010ISTA0IX-1826) Europos Sąjungos valstybės narės ar Europos ekonominės erdvės valstybės piliečio šeimos nariai apibrėžti panašiai kaip Direktyvoje 2004/38, tačiau iš šios sampratos pašalinant partnerius, kadangi, kai kurių politikų nuomone, „šeimos narys“ turėtų reikšti registruotą partnerį tik tuo atveju, jei priimančiosios valstybės, t. y. Lietuvos, narės teisė traktuoja partnerystę kaip lygiavertę santuokai. Lietuvoje partnerystė nėra traktuojama kaip lygiavertė santuokai, dėl tos priežasties mes neturime prievolės partnerių perkelti į savo nacionalinę teisę taikomą šeimos apibrėžimą“ (Lietuvos Respublikos Seimo antroji sesija, Stenogramos 50 2017 m.

norima partnerį, su kuriuo Sąjungos pilietis užregistravo partnerystę pagal valstybės narės teisės aktus, pripažinti „šeimos nariu“, Direktyvos 2004/38/EB 2 straipsnio 2 punkto b papunktyje daroma nuoroda į valstybės narės, į kurią šis pilietis ketina vykti ar kurioje ketina apsigyventi, teisės aktuose įtvirtintas sąlygas⁷⁰.

Atkreiptinas dėmesys, kad šią nuostatą galima aiškinti dvejopai. Viena vertus, kaip reikalaujančią nacionalinėje teisinėje sistemoje turėti registruotą partnerystę įteisintą. Kita vertus, kaip nereikalaujančią turėti registruotą partnerystę įteisintą, tik matant ją kaip ekvivalenčią santuokai. Tokį aiškinimą patvirtintų lingvistinis nuostatos aiškinimas ne tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis. Lingvistiškai aiškinant nuostatą, svarbos įgauna partnerystės traktavimas (angl. *treats registered partnerships as equivalent to marriage* arba pranc. *les partenariats enregistrés sont équivalents au mariage*)⁷¹ nacionalinėje priimančiosios valstybės teisėje. Tokiu atveju platesnio pobūdžio teisiniu pagrindu galėtų būti netgi Konstitucinio Teismo doktrina, kuri teigia, kad Lietuvoje saugomi ne tik santuokos pagrindu sukurti šeimos teisiniai santykiai⁷². Įvertinkime registruotų partnerių laisvo asmenų judėjimo teises abiem atvejais.

3.2. Registruotų partnerių judėjimo teisės, Direktyvai 2004/38/EB reikalaujant registruotų partnerysčių įteisinimo

Valstybei narei nepripažįstant registruotų partnerysčių, registruotų partnerių laisvo judėjimo teises nustatys ne Direktyvos 2004/38/EB 2 str., bet 3 str. Kitaip tariant, registruoti partneriai pateks ne tarp asmenų, kuriems laisvo judėjimo teisės

---

liepos 11 d. 90 ir 91 posėdžiai). Kitaip tariant, laikytasi pozicijos, kad jei nacionaliniame akte, kuris skirtas „užtikrinti, kad būtų įgyvendintos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio nuostatos, įtvirtinančios asmenų lygybę ir draudimą varžyti žmogaus teises ir teikti jam privilegijas lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“ (Lygių galimybių įstatymo 1(1), cituojant Direktyvą 2004/38/EB nebus įvardyti partneriai, tai reikš, kad Direktyvos 2004/38/EB reikalaujamos sąsajos nėra. Tokia pozicija grindžiama visiškai nesisteminu ir labai biurokratinu teisės supratimu. Visų pirma, sąvokos, kurios yra įtvirtintos direktyvose, yra ES, ne nacionalinės teisės klausimas, ir valstybė, įgyvendindama direktyvas, jokios diskrecijos jas keisti neturi. Sistemškai ir atsižvelgiant į minimalius žmogaus teisių apsaugos standartus, kurių laikytis yra įsipareigojusi Lietuva, aiškinant šią nuostatą akivaizdu, kad Direktyva 2004/38/EB klausia, ar yra daugiau atvejų, kai nacionalinėje teisėje nesudarę santuokos žmonės laikomi šeima.

70 Pagal Direktyvos 2004/38/EB 2(2) b punktą, partneris, su kuriuo Sąjungos pilietis sudarė registruotą partnerystę, remiantis valstybės narės teisės aktais, jei priimančioji valstybė narė traktuoja registruotą partnerystę kaip lygiavertę santuokai ir laikantis atitinkamuose priimančiosios valstybės narės teisės aktuose nustatytų reikalavimų.

71 Direktyvos 2004/38/EB versijoje anglų kalba: „The partner with whom the Union citizen has contracted a registered partnership, on the basis of the legislation of a Member State, if the legislation of the host Member State treats registered partnerships as equivalent to marriage and in accordance with the conditions laid down in the relevant legislation of the host Member State“; prancūzų kalba: „Le partenaire avec lequel le citoyen de l'Union a contracté un partenariat enregistré, sur la base de la législation d'un État membre, si, conformément à la législation de l'État membre d'accueil, les partenariats enregistrés sont équivalents au mariage, et dans le respect des conditions prévues par la législation pertinente de l'État membre d'accueil“.

72 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008“.

turi būti suteikiamos, bet tarp asmenų, kurių laisvas judėjimas turi būti skatinamas. Nepažeisdama jokių laisvo judėjimo ir gyvenimo teisių, kurių atitinkami asmenys gali turėti savaime, priimančioji valstybė narė, laikydamasi savo teisės aktų, palengvina galimybę įvažiuoti ir gyventi šalyje tokiems asmenims. Palyginti su reguliavimu sutuoktinių atveju, atsiras tam tikra valstybės narės diskrecija spręsti leisti ar neleisti laisvą asmenų judėjimą valstybėje narėje, tačiau net ir ši diskrecija turės būti suderinama su ES teise (išsamiau žr. šio straipsnio 1 skyrių). Taip pat jau minėtas Direktyvos 2004/38/EB 3 str. įpareigoja valstybes nares išsamiai nagrinėti asmenines aplinkybes ir patvirtinti bet kokią draudimą šiems žmonėms įvažiuoti ar gyventi šalyje.

Direktyvos 2004/38/EB 3 str. nustato pareigą valstybėms narėms palengvinti įvažiavimą į šalį tam tikroms asmenų kategorijoms, tokioms kaip „savo išvykimo šalyje yra išlaikomi ar veda bendrą namų ūkį su pirmąjį gyvenimo šalyje teisę turinčiu Sąjungos piliečiu“, ši kategorija savo esme atitiktų kohabitacijos santykiuose esančius partnerius arba partneriams, su kuriais Sąjungos pilietis palaiko ilgalaikius santykius, jei jie tinkamai patvirtinami (Direktyvos 2004/38/EB 3(2) b punktas). ESTT, spręsdamas dėl ES piliečio šeimos nario, su kuriuo buvo sudaryta neregistruota partnerystė, pabrėžė⁷³, kad SESV 21 straipsnio 1 dalis aiškintina taip, kad pagal ją valstybė narė, kurios pilietybę turi Sąjungos pilietis, įpareigojama palengvinti leidimo gyventi šalyje neregistruotam partneriui trečiosios valstybės piliečiui, su kuriuo Sąjungos pilietis palaiko ilgalaikius santykius, galinčius būti tinkamai patvirtinamus, kai minėtas Sąjungos pilietis, pasinaudojęs Sutartyje numatyta laisvo judėjimo dirbti kitoje valstybėje narėje teise pagal Direktyvoje 2004/38 numatytas sąlygas, su neregistruotu partneriu grįžta į savo pilietybės valstybę narę ir joje gyvena, suteikimą. Kitaip tariant, turi būti skatinamas ES piliečių laisvas judėjimas net ir trečiųjų šalių piliečiams, ES piliečio šeimos nariams, su kuriais nėra sudaryta nei santuoka, nei registruota partnerystė, suteikiant tam tikras teises.

Atitinkamai, valstybės narės teisėje nesant Direktyvos 2004/38/EB reikalaujamos sąsajos, registruotą partnerystę sudarę asmenys patektų ir į šio straipsnio taikymo sritį, o jų santykių tinkamu patvirtinimu galėtų būti partnerystės registravimo juridinis faktas. Minėta nuostata buvo aiškinta naujoje byloje, kurioje ESTT patvirtino, kad prašymo atmetimas turi būti pagrįstas išsamiai išnagrinėtomis asmeninėmis prašytojo aplinkybėmis ir motyvuotas⁷⁴, kitaip tariant, ESTT riboja galimybę šį straipsnį taikyti visiems šiai kategorijai priskiriamiesiems asmenims, neatsižvelgiant į individualaus asmens situaciją.

Taigi, galima teigti, kad, valstybei narei nepripažįstant registruotų partnerysčių, registruoti partneriai pateks į asmenų, kurių judėjimas turi būti skatinamas, kategoriją. Svarbu tai, kad šio straipsnio taikymo srityje asmenų pateiktus prašymus valstybės narės privalo išsamiai nagrinėti, atsižvelgdamos į kiekvieno atvejo individualias

73 „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2018 m. liepos 12 d. sprendimas byloje Secretary of State for the Home Department prieš Rozanne Banger C-89/17“, ECLI:EU:C:2018:570.

74 „Secretary of State for the Home Department prieš Rozanne Banger“, *supra note*, 73.

aplinkybes ir, tik jas išsamiai išnagrinėjusios, turi patvirtinti bet kokią draudimą šiems žmonėms įvažiuoti ar gyventi šalyje, kitaip tariant, valstybė narė neturi absoliučios teisės nesuteikti laisvo judėjimo teisių visai šių asmenų kategorijai. Siekiant apskritai atsisakyti suteikti laisvo asmenų judėjimo teises partneriams, patenkantiems į Direktyvos 2004/38/EB 3 straipsnio taikymo sritį, valstybėje narėje tokia situacija šia prasme būtų analogiška santuokų atvejui – būtų taikomos bendrosios laisvo asmenų ribojimo taisyklės taip, kaip jos išanalizuotos šio straipsnio 1 dalyje, ir, siekiant taikyti viešosios tvarkos išlygą, galiotų panašūs pagrindai kaip ir santuokų atveju – reikėtų įrodyti visuomenės interesą ir suderinamumą su pagrindinėmis teisėmis (žr. šio straipsnio 1, 2.1. ir 2.2. dalis). Apibendrintina, kad valstybė turi gana siaurą diskreciją ES teisės taikymo srityje atsisakyti suteikti laisvo judėjimo teises partneriams ir registruotiems partneriams, sudariusiems partnerystę kitoje valstybėje narėje.

3.3. Registruotų partnerių laisvo judėjimo teisės, Direktyvai 2004/38/EB reikalaujant registruotas partnerystes matyti kaip ekvivalenčias santuokai

Kaip aptarta, registruotų partnerių laisvo judėjimo teisės itin priklauso nuo nacionalinės teisės sistemos, kurioje siekiama jomis pasinaudoti. Direktyvos nuostatą aiškinant kaip nereikalaujančią turėti registruotą partnerystę įteisintą, tik reikalaujant registruotą partnerystę matyti kaip ekvivalenčią santuokai, platesnio pobūdžio teisiniu pagrindu galėtų būti net Konstitucinio Teismo doktrina, kuri teigia, kad Lietuvoje saugomi ne tik santuokos pagrindu sukurti šeimos teisiniai santykiai⁷⁵, todėl toliau šiame ES teisės taikymo kontekste išanalizuotinas Lietuvoje galiojantis teisinis reguliavimas ir konstitucinė šeimos samprata.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38(3) nuostatose, o santuoka yra tik vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti⁷⁶. Apskritai nutarime teigiama, kad konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu priimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi. Šios nuostatos pakartotinai patvirtintos ir naujoje byloje⁷⁷. Apskritai, konstitucinė šeimos samprata grindžiama EŽTK⁷⁸, tuo šeimos sampratą

75 Konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38(3) nuostatose. Tai, kad santuokos ir šeimos institutai yra įtvirtinti tame pačiame Konstitucijos 38 straipsnyje, rodo neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šeimos ryšį. Santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti. „Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje nr. 21/2008“.

76 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008“.

77 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas byloje Nr. KT3-N1/2019“.

78 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008“.

nacionalinėje teisėje dinamiškai siejant su EŽTK jurisprudencija⁷⁹, ir dar kartą, kaip teigia D. Žalimas, patvirtinant, kad pagarba prigimtinėms žmogaus teisėms pati savaime yra neatsiejama Lietuvos konstitucinės tapatybės dalis⁸⁰.

Tokios doktrinos tąsa buvo ir Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas⁸¹. Svarbu tai, kad Konstitucinis Teismas visame nutarime laikosi nuoseklios pozicijos ir nedaro skirties tarp santuokos ir registruotos partnerystės pagrindu sukurtų šeimos teisinių santykių. Pavyzdžiui, para 35.1. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „ne Europos Sąjungos piliečio teisę atvykti ir gyventi Lietuvoje kartu su Europos Sąjungos, *inter alia* Lietuvos Respublikos, piliečiu, su kuriuo kitoje Europos Sąjungos valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė, taip pat kyla iš konstitucinio visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvo ir Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnio“. Taip pat skirtis nedaroma ir kalbant apie ribojimo galimybę, pavyzdžiui, para 35.2. „Užsieniečio teisę atvykti į Lietuvą ir joje gyventi kartu su kitu jo šeimos nariu – Lietuvos Respublikos piliečiu ar teisėtai gyvenančiu Lietuvoje užsieniečiu, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė, pagal Konstituciją gali būti įstatymu ribojama, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės ar visuomenės saugumo, viešosios tvarkos, žmonių sveikatos apsaugos ir panašiais konstituciškai svarbiais tikslais; kartu turi būti paisoma konstitucinių asmenų lygiateisiškumo, proporcingumo principų“. Tokia konstitucinė doktrina užtikrina ir tinkamą Lietuvos įsipareigojimų ES vykdymą.

Svarbu ir tai, kad neregistruotos partnerystės, tiesa, tarp skirtingos lyties asmenų, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje pripažįstamos kaip sukeliančios tam tikras turtingas teises pasekmes, esant įstatymo nustatytiems pagrindams⁸², nepaisant to, kad sugyventinių (partnerių) teisinius santykius reguliuojantis Civilinio kodekso skirsnis neįsigaliojo iki šiol. Vadinasi, pagrįstai galima teigti, kad Lietuvos teisinė sistema pripažįsta ir kitus šeimos sukūrimo pagrindus.

79 Šiame kontekste tai svarbu dėl to, kad jau kuris laikas EŽTT jurisprudencijoje šeima traktuojama gerokai plačiau nei santuoką sudarę vyras ir moteris. Jau 1994 m. EŽTT yra nurodęs, kad šeimos sąvoka negali būti išimtinai siejama tik santuokos pagrindu sukurtais santykiais, o nuo 2010 m. bylos *Schalk and Kopf v. Austria* pačios lyties asmenų poros patenka ne tik į Konvencijos suteikiamą privataus gyvenimo, bet ir šeimos gyvenimo apsaugą pagal Konvencijos 8 straipsnį. Žr. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. birželio 24 d. sprendimas byloje Schalk and Kopf v. Austria (Nr. 30141/04)“, ECLI:CE :ECHR:2010:0624JUD003014104.

80 Dainius Žalimas, „Lietuvos konstitucinės tapatybės ir žmogaus teisių apsaugos sąveika“, *Jurisprudencija* 24, 1 (2017): 35–49.

81 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas byloje Nr. KT3-N1/2019“.

82 Susiformavo pakankamai išsami jurisprudencija. Pavyzdžiui, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1029“; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 25 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-749/2003“; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 18 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-181/2008“; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-392/2009“; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. liepos 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-427-611/2015“; ir kt.

Istatymą, įgyvendinantį Direktyvos 2004/38/EB nuostatas, galima vertinti kaip valstybės sprendimą pripažinti kitose valstybėse narėse sudarytas registruotas partnerystes. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, įgyvendinantis Direktyvą 2004/38/EB bei nustatantis teisinę užsieniečių padėtį Lietuvoje, nurodo, kad ES piliečio šeimos nariu laikomas ir partneris, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis. Tokį reguliavimą galima laikyti registruotų partnerystės, sudarytų ES pripažinimo įtvirtinimu *expressis verbis* Lietuvos nacionalinėje teisėje, Direktyvą 2004/38/EB Lietuvoje įgyvendinančiame teisės akte.

Direktyvos nuostatą aiškinant kaip reikalaujančią matyti registruotas partnerystes, ekvivalencias santuokai, Lietuvos teisinėje sistemoje būtų nustatyta pakankamai teisinių pagrindų registruotų partnerių laisvam judėjimui. Toks laisvo judėjimo teisių suteikimas registruotiems partneriams ne tik geriausiai užtikrintų pagrindinių teisių apsaugą ES, mažindamas registruotų partnerių padėties, įgyvendinant laisvo asmenų judėjimo teises, neapibrėžtumą, bet ir atitiktų EŽTK įtvirtintus standartus.

Išvados

1. Laisvas asmenų judėjimas – ne tik vienas kertinių vidaus rinkos tikslų, bet ir kiekvieno ES piliečio teisė, nustatyta Sutartyse ir atitinkamai galima riboti tik Sutartyse nustatytais pagrindais. Pagrindas, kurį būtų galima taikyti ribojant sutuoktinių ar registruotų partnerių laisvo judėjimo teises, būtų viešoji tvarka. Dėl galimumo riboti viešosios tvarkos pagrindais teisėtumo visais atvejais sprendžia ESTT, vertindamas ribojimą pakankamos grėsmės pagrindiniam ar fundamentaliam visuomenės interesui bei suderinamumo su pagrindinėmis teisėmis aspektais. Apskritai, įvertinus ESTT praktiką šioje srityje, galima teigti, kad laisvas asmenų judėjimas ESTT jurisprudencijoje traktuojamas plačiai, valstybės narės diskrecijos riboti laisvą asmenų judėjimą nenaudai. Tokį traktavimą lemia ne tik vidaus rinkos įgyvendinimas ES, bet ir didėjanti ES piliečio teisių įtaka ES.
2. Sutuoktinio sąvoką aiškinant kaip apimančią tik heteroseksualią santuoką sudariusius sutuoktinius, į tokį aiškinimą nepatektų tos pačios lyties sutuoktinių poros, kitaip tariant, joms būtų apribota galimybė pasinaudoti laisvo asmenų judėjimo nuostatomis. Atitinkamai toks ribojimas, net ir nustatytas nacionalinėje teisėje, turi būti suderinamas su ES teise, kuri numato išsamų išlygų sąrašą. Nors ES teisė leidžia saugoti konstitucinę tvarką ir visuomenės interesą, tačiau toks laisvo asmenų judėjimo ribojimas leidžiamas tik išimtiniais atvejais bei laikantis pagrindinių teisių, nustatytų ES teisėje. Remiantis naujausia ESTT doktrina, sutuoktiniai, įskaitant ir tos pačios lyties sutuoktinius, turi teisę laisvai judėti ES net ir valstybėse narėse, nustatančiose konstitucinius santuokos sudarymo ribojimus, o tokie ribojimai nelaikomi pakankamu pagrindu taikyti viešosios tvarkos išlygą ES teisės taikymui Direktyvos 2004/38 įgyvendinimo srityje.

3. ES teisėje įtvirtintas dvejetainis pobūdžio laisvo asmenų judėjimo teisinis režimas registruotiems partneriams. Vienu atveju, kai valstybė narė yra įteisinusi arba pripažįsta registruotas partnerystes, registruoti partneriai turi tokias pačias laisvo judėjimo teises kaip sutuoktiniai. Kitu atveju, kai valstybė nėra įteisinusi ir nepripažįsta registruotų partnerystės, registruoti partneriai patenka tarp asmenų, kurių judėjimo skatinimą įtvirtina Direktyva 2004/38/EB. Tokiu atveju registruotos partnerystės faktas gali būti ilgalaikio pobūdžio santykių įrodymas, o tokių asmenų laisvo judėjimo teisių valstybė negali riboti absoliučiai, t.y. nesuteikdama jų jokiems šios kategorijos asmenims, o kiekvienas ribojimas ne tik negali būti grindžiamas diskriminaciniais argumentais, nesuderinamas su pagrindinėmis teisėmis ES ar kitomis ES teisės nuostatomis, bet ir turi būti pagrįstas kiekvieno atvejo specifinėmis aplinkybėmis. Nors, kaip minėta, Direktyvos 2004/38/EB nuostata dėl registruoto partnerio laisvo judėjimo teisių gali būti aiškinama dvejetainiai, tačiau visais atvejais valstybė turi siaurą diskreciją riboti registruotų partnerių laisvo judėjimo teises. Atitinkamai Lietuva turėtų leisti laisvą registruotų partnerių judėjimą, atsižvelgiant į ES teisę atitinkantį aukštą pagrindinių teisių apsaugos standartą, formuojamą Lietuvos Respublikos konstitucinėje doktrinoje.

THE RIGHT TO FREEDOM OF MOVEMENT FOR SPOUSES AND REGISTERED PARTNERS IN THE EUROPEAN UNION

Eglė Kurelaitytė

Vilnius University, Lithuania

Summary. *The problems of rights regarding free movement for spouses and registered partners are analysed in the context of the possible limits which can be imposed by the provisions of national law. After a brief analysis of the general grounds for imposing limits on these rights, it is stated that the implementation of the internal market and the growing importance of the provisions of European Union citizenship in the jurisprudence of the European Court of Justice mean less discretion for national law provisions to interrupt the enforcement of these rights. Consequently, in EU law the grounds for limiting rights to free movement for spouses are constructed narrowly, resulting in all spouses having equal rights to free movement even in national legal systems which have no provisions on same-sex marriages (or even Constitutional limits, as in the case of Lithuania).*

The implementation of rights to free movement for registered partners is more problematic, despite the somewhat narrow discretion of the state in this field. Even though there are two types of legal regime for registered partners, in all cases national laws

have narrow discretion to impose limits on them. It is argued that partners have a right to family reunification while implementing Directive 2004/38 in Lithuania with accordance to recent developments in the constitutional doctrine.

Keywords: *free movement, spouse, registered partner, EU, Directive 2004/38/EC.*

Eglė Kurelaitytė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doktorantė. Mokslinių interesų sritys: ES ir nacionalinių teisės sistemų sąveika, pagrindinės teisės.

Eglė Kurelaitytė, PhD candidate at the Faculty of Law at Vilnius University. Research interests: interaction between EU law and national laws of the member states, protection of fundamental rights